

TARİHİN ÖNÜNDE UKALA BİR

DURUŞ CESARETİ:

MODERNLEŞME KURAMI

VE

GETİRDİĞİ MEYVESİ:

KÜRESELLEŞME

BURCU KOÇOĞLU

9923028

SOC 351 PROJE

‘Toplumsal Değişim ve Küreselleşme’ isimlendirmesinin açtığı tartışmalar kanadında sorulan en temel soru, Küreselleşme diye adlandırılan içinde yaşadığımız sürecin, ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve toplumsal planda önerdikleri etrafında gelişecektir. Dünya sistemine dair yaklaşımların, tarihsel süreçler ve siyasi hâkimiyet ilişkilerinden hiçbir şekilde ayrılamayacağı öncülünden yola çıkılarak geliştirilen bu yazıda, sosyoloji disiplini, medyada ‘araştırmacı gazetecilik’ misyonunu üstlendiği görevin yerini alarak Küreselleşmenin tartışıldığı literatürde, yazılanların arkasında yatan bakış açılarını ve getirilen hakimiyet ilişkilerini anlamaya çalışacaktır.

Yaşanan adaletsizliklere razı olmamayı ve Derrida’nın ‘text’ olarak vasıflandırdığı yazılı veya pratik her türlü kültürel ürüne eleştirel yaklaşmayı tercih ettiğim düşünsel sürecimde, Küreselleşmenin özgürleşmeci, ilerlemeci, eski tip siyaset üretme tarzlarının hepsini rafa kaldırıcı söyleminde discourse/ truth ilişkisinde var olan bir sorun olduğunu hissettim. Bir taraftan da aldığım formasyon gereği muhatap olduğum düşünürler ve onların ürettikleri metinler öncekiyle iç içe geçen bir süreç içerisinde bu soruları ve eleştirileri önüme getirmişti.

Türkiye’de son dönemde telif olarak çıkmış bir eser, Modernitenin dışından onun bütün öncüllerini teorik düzeyde tartışmaya açabilme başarısını göstermiştir. En temelde, küreselleşme kavramının eşliğinde çözümlenmeye başlanan günümüz dünyasının egemen ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel kodlarının, 1945 sonrasında toplumlararası ilişkilerin kazandığı yeni biçim göz önünde bulundurulmaksızın deşifre edilemeyeceği¹ öncülünden yola çıkan Fahrettin Altun’un ‘Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş’ isimli eseri, çıkarımlarına tam anlamıyla katılmam dolayısıyla bu çalışmanın da temel metnini oluşturmuştur.

Bu çalışmanın oluşması muhtemel zaafı olan kitap tanıtımının ötesine geçmesi amacıyla, 1945 sonrasında iktisat biliminden temel olarak sosyoloji disiplininin de ortodoks yaklaşımını oluşturan modernleşme kuramı 1960’larda yankı bulmaya çalışan temel karşıtı “Bağımlılık Kuramı”yla birlikte ele alınacak, yine aynı yazarın başka bir makalesi olan ‘Küreselleşme: Söylem ve Gerçek’ makalesiyle birlikte süreçlendirilmesi eşliğinde tartışılacak; ve bu anlamda daha kavramsal bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılacaktır.

¹ Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Yöneliş Yay., İstanbul, 2002, s. 9. Ayrıca çalışma boyunca adı geçmeden yararlanılmış olan bir başka kaynak da aynı yazarın bu kitabın oluşumundan önce kitaptaki tezlerini daha sınırlı biçimde ele aldığı makalesidir. Bkz. Fahrettin Altun, “Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu”, *Divan: İlmî Araştırmalar*, Sayı: 8, 2000, s. 123-186.

Amerikan tarzı bir evrenselcilik ideolojisi olan ‘Küreselleşme’, ikinci Dünya Savaşı’nın ardından Batı’nın temsiliyetini üstlene Amerika’nın örgütlediği dünya siyasetidir ve bu ideolojinin üretimi modernleşme kuramınca gerçekleştirilmiştir². Modernleşme kuramı Batı imgesi ve Amerikan modelini kutsayarak sunduğu reçetelerle dünya toplumlarını iyileştirme cüretkarlığına soyunmuştur. Başta bağımlılık kuramı tarafından olmak üzere, özellikle 60’lı yıllar sonrasında birçok eleştiriye muhatap olmuştur, fakat değerleri hala sosyal bilimler içerisinde savunulmaya devam etmektedir. Bu anlamda tekrar tekrar ve ayrıntılı araştırmalara tabi tutulmaya ihtiyacı vardır.

Modernleşme Kuramı’nın değerlendirmeye tabi tutulmasında başlangıç noktası, yazımızın da yaptığı gibi konuyla ilişkili temel kavramları ortaya koymak olacak sanırım.

Bu noktada bahsedilecek ilk kavram modernleşme kuramının bir anlamda *ethosu* olan ‘development’ sözcüğünün karşılık geldiği ‘gelişme’ veya ‘kalkınma’ kavramıdır. “sosyal bilimciler savaş sonrasında eski adıyla sömürge, yeni adıyla azgelişmiş bölgelerin dünya sistemine sorunsuz katılmalarının sağlanması uğruna gelişme konusunu tartışmaya açtılar. Burada göz ardı edilmemesi gereken nokta bu kavramın süreç içerisinde ideolojik içeriği daha açık hale gelen *ilerleme* kavramına alternatif oluşturma arayışının bir ürünü olarak gündeme geldiğidir ki³, Sugar da ‘tarihin hangi evresinde gerçekleşirse gerçekleşsin, her değişimin bir gelişmeyi göstermesi hasebiyle yansız olduğunu ve bunun böyle olmasının iyi bir şey olduğunu⁴ ifade etmiştir kuramın savunucusu Batılı bir bilim adamı olarak.

Kurama isimsel kökenini veren “modernlik” ile kastedilen ise Ross Poole’un ifadelendirmesiyle; “17. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa’da filizlenmeye başlayan ve esas görünümüne Kuzey Amerika’da rastlanılan ve o zamandan bu yana Batı dışı dünyaya yayılan ya da dayatılan bir toplum biçimidir⁵”. “Eskinin dışlanması, yeninin kutsanmasıdır modernlik ve esas itibariyle on dokuzuncu yüzyıl ile birlikte gündelik hayatları tanzim etmeye girişen bu yurgan bir sistem halini almıştır. Köklü bir dönüşümü bünyesinde barındıran bu sistem, kendisinin dışında olanı *gelenek* olarak kurgular ve ona karşı üstünlük varsayımında bulunur⁶.”

² Fahrettin Altun, a.g.e., s. 9.

³ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 19.

⁴ Peter F. Sugar, “Economic and Political Modernization: Turkey”, iç., *Political Modernization in Japan and Turkey*. Der: Robert E. Ward ve Dankwart A. Rustow, Princeton University Pr., New Jersey, 1964, s.146. makalenin yayımlanmamış çev: Burcu Koçoğlu.

⁵ Ross Poole, *Ahlak ve Modernlik*, çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993, s. 10.

⁶ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 22.

Touraine'nin 'eylem halinde modernlik'⁷ diye nitelendirdiği "modernleşme" kavramı, kuramın ve dolayısıyla Batı üstünlüğünün savunusunu üstlenmiş pek çok sosyal bilimci tarafından olumlu şekilde tanımlanmış, Batı dışı dünyanın yaşadığı dönüşümler veya Batılı gelişme temelinde açıklanmıştır. Altun'un çıkarımıyla "toplumsal değişme sürecini bünyesinde barındıran *modernleşme* kavramı, esasında Batı dışında kalan toplumların, Batılılaşma yönünde yaşadıkları toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel değişimlere karşılık gelmektedir⁸.

Ve "modernleşme kuramı" ise; İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı'nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımıdır⁹.

Batılı modernliğin oluşumu on altıncı yüzyılla birlikte gündeme gelen coğrafi keşifler süreci ve bu sürecin yedeğinde gelişen sömürgecilik siyasetine dayanmaktadır¹⁰. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde mutlak hakim durumuna gelmiş Batı klasik ilerleme kuramları ve evrimci yaklaşımlar üzerinden toplumları değerlendirip, ontolojik olarak dahi *ilkel* olarak nitelendirdiği Batı dışı dünyayı fiili sömürünün gerçekleştirilebileceği bir alan olarak kavramıştır. 1945 ve sonrasında ise bu küçümseyici tavır, ilerleme kuramlarının etnosantrikliği ve sömürgeci anlayışı dolayısıyla eleştirilerin hücumuna uğramış, sosyal bilimler *az gelişmiş* ulusları kalkındırma amacıyla gelişme konusu öncelikli hale getirmişlerdir¹¹.

Bu yaklaşım değişikliğinin tarihsel temellerine inildiğinde; sömürgecilik üzerinden yürütülen Avrupa merkezli bu siyasetin Birinci Dünya Savaşı ile yara aldığı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise artık Batı kimliğini temsiliyet özelliğini yitirdiğini görüyoruz. Savaşın iki galibi olarak çıkan "ABD'nin yani bir tarzda örgütlenen yayılmacı politikaları ile Sovyetler Birliği'nin emperyal tutkularının çatıştığı noktada *Soğuk Savaş* denilen dengeler savaşı tarih sahnesine çıktı¹². Modern propaganda yöntemi, gerilla savaşları, ekonomik mücadele, merkez ülkelerde sıcak çatışmaları önleyen nükleer tehdit, "uydu devletler"e yapılacak mali yardım tarafların gerilim noktalarını oluşturmaktaydı.

⁷ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, çev.: Hülya Tufan, YKY, 2. Bsk., 2000, s. 44.

⁸ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 25.

⁹ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 26.

¹⁰ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 30-31.

¹¹ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 29.

¹² Fahrettin Altun, a.g.e., s. 34-35.

Modernleşme kuramı ise, gelişme sorununu, bu kampaşmada çeşitli nedenlerle gidererek hâkim duruma geçip dünyayı kendi beklentileri doğrultusunda biçimlendirme arayışında olan¹³ Amerika'nın temsil ettiği dünya görüşü çerçevesinde değerlendirmektedir.

Resmi ideolojisi 'demokrasiyi kendi toplumunda gerçekleştirip diğer toplumlara "ışıldak" olma ve Amerikan değerlerinin tüm dünyaya taşınmasını sağlama olan ABD'nin¹⁴ bu evrenselcilik siyaseti ile eski sömürge bölgelerinin elden geldiğince ve denetlenebildiğince serbestleştirilmesi gerektiği öngörüldü ve dünya çapında bir sömürsüzleştirme siyaseti ortaya kondu.

Avrupa'nın dünya hâkimiyetinden vazgeçmesi maliyetini beraberinde taşıyan bu sömürsüzleştirme süreciyle ortaya çıkan pek çok yeni ulus-devlet, bu az gelişmiş ve 'modernleştirilmesi gereken'¹⁵ yerlerde yaşayan nüfus yoğunluğu ve bunların sosyalist yönelime kayma oranlarının yüksek olması Amerikan dünya siyaseti açısından Batı dışı dünyanın gelişmesi konusunu merkezi bir problem olarak belirleme zorunluluğunu getirdi¹⁶.

Amerika'nın kalkınma politikaları, "dış yardımlar"la ciddi anlamda desteklenmiş, demokrasi söylemi ve modernleşme kuramıyla geliştirilen görülmeyen sömürgeleştirme, uluslar arası bağımlılık ilişkilerinin pekiştirilmesi süreci Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla başlatılmıştır.

Özetle; Batı dışında kalan dünyanın kalkındırılması problemi, modern Batı düşüncesi içerisinde, ilk kez, Soğuk Savaş ortamında, Amerikan çıkarları doğrultusunda ve yeni ulus devletlere tanıklık edildiği bir dönemde açığa çıkmıştır¹⁷. Ve Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisi teorisine çok temel bir örneklik teşkil edecek biçimde, sağladıkları fonlarla akademik bilgi üretimini fiilen yönlendiren istihbarat kurumları Üçüncü Dünya ile ilgili ampirik çalışmaları finanse etmişlerdir. "Süreç içerisinde sosyal bilimler, Refah Devleti'nin çözmeye çalıştığı ulusal ve uluslar arası sorunların aşılmasında görevler üstlenen, iyi finanse edilmiş bilgi üretim mekanizmalarına dönüşmüştür¹⁸.

¹³ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 37.

¹⁴ Henri Kissinger, *Diplomasi*, çev.: İbrahim H.Kurt, TİB Kültür Yay., İstanbul, 3. Bsk., 2002, s. 13. İç. Fahrettin Altun, a.g.e., s. 39.

¹⁵ Alexander J. Groth, *Major İdeologies. An Interpretative Survey of Democracy, Socialism and Nationalism*. John Willey Pr., New York, 1971, s. 141.

¹⁶ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 42.

¹⁷ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 50.

İktisatçıların öncülüğünde ortaya çıkan, farklı dalları kapsayan ‘gelişme yazını’, gelişme problemini ekonomik kaynaklı olarak algılamıştır. Yazarımızın incelediği temel iktisatçılar Harrod, Domar ve Rostow, ekonomik büyüme ile gelişmeyi özdeşleştirmiş; “kalkınma süreci ile karşı karşıya kalan toplumların geleneksel bağlarından kurtulmalarını ve kalkınmaya ilişkin süreçlerin ABD’nin örgütlediği bir dünya siyaseti çerçevesinde yaşama geçirilmesini”¹⁹ önermişlerdir.

Gelişmemişliği, toplumların “içsel dinamikleri”²⁰ne bağlayan bu yaklaşım sınırlılıkları dolayısıyla eleştirilmiş, yerine konuya modernleşme amacı üzerinden yaklaşım toplumsal içerikli bir gelişme modeli öngören bir yaklaşım getirilmiştir.

BİR ENTELEKTÜEL PARADİGMA OLARAK MODERNLEŞME KURAMININ KAYNAKLARI:

“Geleneksel toplumların modernliği yakalama yönünde yaşadıkları küresel süreci” açıklama²¹ uğraşındaki modernleşme kuramının kaynakları on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl Batı düşüncesinde yatmaktadır. Kuram;

- Savaş sonrası Amerikan sosyolojisinde ortaya konan düşünsel çabaların ürünüdür²².
- Geçmişe yönelik eleştiri, bireycilik, ilerleme fikri ve bilime olan inancın hakim olduğu bir felsefenin adı olan Aydınlanma düşüncesinde, “bilgi güçtür” sloganıyla aklın kılavuzluğundaki doğa bilimlerinin dünyaya egemen olmanın yolunu açması gibi, kültür bilimleri de kültür ve toplum dünyasının kapılarını aralıyor, anlayışı hakimdi. Böylece toplumsal dünyaya hükmetmek daha sistemli ve kolay bir hal almaktadır²³.

Aydınlanma düşüncesinin Modernleşme Kuramı’na miras bıraktığı yaklaşımları Altun şu cümlelerle özetlemiştir:

“Deneyle sınırları çizilmiş aklın merkeziliği, bilginin hükmetme aracı halini alması, insanlığın, bilginin ve iynin evrensel olduğu düşüncesi, tarihin Batı’da dondurulmak istenme-

¹⁸ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 51.

¹⁹ David Harrison, *The Sociology of Modernization and Development*, Routledge Pr., Londra ve New York, 1988, s. 25.

²⁰ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 76.

²¹ N. Abercrombie, S. Hill ve Bryan Turner, *Dictionary of Sociology*, Penguin Books, Londra, 2. bsk., 1988, s. 158.

²² Fahrettin Altun, a.g.e., s. 88.

²³ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 90.

si, Batı dışı dünyaya bakışta geçerli olan etnosantrizm, muhataplarını aydınlatma misyonunu kendinde gören bir üslup ve dinin bütünüyle reddedilmeksizin dönüştürülerek araçsallaştırılması gibi unsurlar, on sekizinci yüzyıl Aydınlanma düşüncesinde çerçevesi çizilen ancak özsel anlamda modernleşme kuramının zihinsel uğrak noktalarını belirleyen hususlardır.²⁴”

- Aydınlanmanın birey merkeziliğinin yerine *toplumu* temel referans alan klasik sosyoloji, çıkışı itibariyle de on dokuzuncu yüzyıl Batı toplumunun yaşadığı kaosa cevap vermek amacıyla dönemin büyük sorunlarıyla uğraşmıştır. Klasik sosyoloji modernlikle Batılı gelişmeyi özdeşleştirmiş ve modernlikle ilgili çalışmaları yalnızca Batı toplumlarıyla sınırlandırmıştır²⁵. “modernleşmenin biricikliği, evrenselliği ve normatifliği konusunda kuram, klasik sosyolojik teoriden beslenmiştir²⁶.”
- Bunların yanı sıra kuram, klasik pozitivistin ilerlemeci tarih görüşü, evrimci düşünce ve yayılmacı toplum yaklaşımlarının ciddi etkilerini de bünyesinde barındırmaktadır.

Hem kuramın düşünsel meşruiyet haritasını çizip hem de kuramın öncüsü pek çok akademisyeni yetiştiren, modernleşme paradigmasının temel taşlarını ortaya koyan Parsons’un yapısal işlevselci yaklaşımı; denge, bütünleşme, sistemin etkinliği problemleri merkezinde *düzen* arayışını sergilemiştir. “evrimci bir değişim” paradigması oluşturan²⁷ “Parsons’un yaklaşımı dönemin *modern Amerika*’sından hareketle bir evrim şeması ortaya koymuş ve toplumların modernleşmesinin temel dinamiği olarak da Batılı değerleri görmüştür.²⁸”

Geleneksel olanın nasıl moderne “dönüştürüleceği” sorunsalı etrafında eserlerini ortaya koyan Parsons’un takipçileri ve yukarıda bahsedilen kurumlarla yakın işbirliği içerisinde ürünler ortaya koyan kuramın başlıca düşünürleri; Daniel Lerner, Alex Inkeles, Neil J. Smelser ve Samuel N. Eisenstadt’tır.

²⁴ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 93.

²⁵ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 95.

²⁶ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 96.

²⁷ Talcott Parsons, “The Present Status of ‘Structural Functional’ Theory in Sociology”, iç.: *The Idea of Social Structure: Papers in Honour of Robert K. Merton*, Der.: Lewis A. Coser, Harcourt Brace Jovanovich Pr., New York, 1975, s. 73.

²⁸ G. C. Kinloch, *Sociological Theory, Its Development and Major Paradigms*, McGraw-Hill Pr., New York, 1977, s. 194.

MODERNLEŞME KURAMI'NIN TAHTININ SARSILMA ANLARI:

1960'larla birlikte modernleşme çalıŐmalarının kısa vadeli öngörülerinin gerçekleŐmemesi yanında, siyasal mekanizmalarla girdikleri “kirli iliŐkiler”in de ifŐa edilmesi dolayısıyla kuram, eleştirilere muhatap olmuştur. Altun kitabında sadece, 60'larda ortaya çıkmaya başlayan ‘Kurama Yönelen İçsel Eleştirileri’ ele almıŐ ve eleştirilerin temel özellikleri olarak Őunları sunmuŐtur:

“İçsel eleştirilerin sahipleri, en temelde Batılı olmayan toplumların gelişme süreçlerinde bazı geleneksel unsurların da işlevsel olabileceklerini ortaya koymaya çalıŐmıŐ, kendilerinden önceki modernleşme kuramcılarında pek göze çarpmayan tarihsel boyutu inceleme alanlarına dahil etmiŐ, yapısal iŐlevselciliğin kalıpsal algılamalarının yetersiz yanlarını vurgulamıŐlardır. Böylece, Batılılaşma süreci ile modernleşme sürecini, olanak çerçevesinde, birbirlerinden ayırmıŐlardır.²⁹”

Modernleşme kuramına yöneltilen ilk bütünsel itiraz ise, azgelişmiş ülkelerin Batı'yı yakalayabileceğinin düŐünen kuramın, iyimser iddialarına karŐıt olarak geliŐtirilmiŐ Bağımllık Kuramı'dır. 1960'ların sonu- 1970'lerin baŐı itibariyle getirilen bu eleştirilerin sarsıntısında modernleşme kuramı, egemen syolem olma özelliğini yitirmiŐtir³⁰.

Bağımllık kuramı, üçüncü dünya devletlerinin yeterli ve sürdürülebilir kalkınma düzeyine ulaŐamamalarını, ileri kapitalist dünyaya bağımllıklarına bağlamaktadır. Kuramın oluŐturucularından Andre Gunder Frank “azgeliŐmiŐliğin gelişmesi” deyiŐiyle, bağımllı ekonomiye sahip bu devletleri “metropol”lerin “uyduları” Őeklinde adlandırmaktaydı. İktisadi faktörlere aŐırı vurgu yapma zayıflığına sahip bağımllık kuramı; modernleşme kuramında, içsel dinamiklerin baŐarısızlığıyla açıklanan geliŐmemiŐliğin *uluslar arası* boyutuna parmak basması ve devletler arasındaki güç ilişkilerini mercek altına alması gibi baŐarılarla imza atmıŐtır.

Bağımllık kuramının yetersizliklerini gidermek için 1970'li yıllarda mekansal bir metafor olarak merkez-periferi modeli üretilmiŐtir. Yine analiz birimi olarak topyekn dünya sistemini ele almasıyla ne çıkan modele göre azgeliŐmiŐlik, kapitalizmin merkezi kapitalist ülkelerde gelişmesi ve dünya ölçeğinde sürekli yeniden üretilmesinin zorunlu bir parçasıdır. Merkez-periferi modeli, küresel ekonominin askeri, siyasal ve ticari gücünü devreye sokarak periferi ülkelerden ekonomik bir artık elde eden ekonomik merkezler arasındaki yapısal bir iliŐkiyle ayırıt edilmektedir. Yani kapitalizmin iŐletmelerini azgelişmiş bölgelere kaydırarak geleneksel

²⁹ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 176-177.

³⁰ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 26.

ve geri toplumlari geliştirmekte olduğu görüntüsünü vermesi, sermayenin kapitalist olmayan ekonomilerin zararına olacak şekilde gelişip büyümesini sağlayan yapısal ilişkinin maskesinden başka bir şey değildir ve Marksist literatürde bunun adı “yeni sömürgecilik”tir.

1970’lerin sonunda merkez-periferi modelinin ve eleştirisinin daha küresel bir boyuta oturtulduğu İmmanuel Wallerstein’in “dünya sistemleri kuramı” ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin küresel çapta örgütlenmiş olduğu, ileri merkez ülkelerin periferinin hammaddelerini sömürdüğü öncüllerinden yola çıkan kuram, bir yandan önceki analizleri bir adım öteye götürme görevini ifa ederken bir yandan da sınırlı kalmış, çok sistemli ve ayrıntılı bir eleştirel analiz ortaya koyamamıştır. Zira Wallerstein’in bizatihi kendisi de önce işlevselci yaklaşımlara bel bağlayıp sonra Marksist iktisat analizlerine yönelmiştir; bu anlamda daha içeriden konuşan birisi izlenimini vermektedir³¹.

Temelde Modernleşme Kuramı’nı anlama çabasındaki bu çalışmanın ikinci bölümü, 1960’lar sonrasında kurama yöneltilen eleştirilere kısa bir değinide bulunmuştur. Fahrettin Altun bu sarsıcı eleştirilerin modernleşme kuramının savunusunu üstlendiği değerleri ortadan kaldırmayı başaramadığını iddia etmektedir. Zira “söz konusu değerlerin savunusunu üstlenen sosyal bilim pratikleri halen düşünce üretiminin bir yerlerinde yaşamaya devam etmektedirler.”³² Altun kitabına aşağıdaki haklı tespitiyle son vermektedir:

“ ‘Makro boy iddialar’ı olan ve bir zgven durumunu yansıtan modernleşme kuramı dünya sisteminin selameti açısından potansiyel problem alanlarını tespit etmiş ve sunduğu reçetelerle dünya toplumlarını iyileştirme cretkrlığına soyunmuştur. Belki de bu nedenle tarih önünde ukala bir duruş sergilemiştir. Modernleşme kuramı, gerek bilgi üretiminin iktidarın hizmetine nasıl koşulacağını göstermesi noktasında, gerekse de ortaya koyduğu sistemli çerçeveyle uzunca bir dönem entelektüel gündeme müdahale edebilmesi anlamında dikkatleri çekmeye devam edeceğe benziyor.”³³

Bizim çalışmamızın üçüncü ayağı olarak tartışmaya açılacak son kısım ise; bütün bu eleştirelliklere rağmen modernleşme kuramının ve onun kaynaklık aldığı Batı düşüncesinin bahsettiğimiz öncüllerinin devam ettiği iddiasının hedef noktası olan “Küreselleşme” söylemidir.

³¹ Bu bölümün oluşturulmasında Sosyoloji Szluğ’nn ilgili maddelerinden yararlanılmıştır. Bkz. Gordon Marshall, *Sosyoloji Szluğ*, ev.: Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999.

³² Fahrettin Altun, a.g.e., s. 186.

³³ Fahrettin Altun, a.g.e., s. 188.

HOMOJENLEŞME DEĞİL HEGEMONYA OLUŞTURMA; KÜRESELLEŞME³⁴:

Temel olarak modern ulus-devletin bilimi olarak kurulan sosyolojinin küreselleşme konusunda söz söyleyebileceği, ancak sürecin toplumsal, toplumlararası ve siyasal uzantılarını içeren tarihsel bir izlek üzerinde incelenmesiyle kabul edilebilir ve bu haliyle bizatihi söylemin teorik kurulumunda da işlevsel kılındığı görülebilir³⁵.

Küreselleşme kavramı, daha ziyade, 1980'li yıllarla birlikte, Thatcher ve Reagan tarafından temsil edilen yeni muhafazakâr anlayışın inşa ettiği politik iklimde dolaşıma girmiş³⁶; 1990'lı yıllarda entelektüel alanı tam anlamıyla kaplamıştır³⁷.

Küreselleşme kavramı ile işaret edilen temel özellikler; enformasyon teknolojisinde gelişen yenilikler, kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı, küresel bir kültürün yaygınlaşması, ekonomik ilişkilerin uluslararası alanda örgütlenmesi, ulus-devlet üstü siyasal örgütlenmelerin ulus devletlerin yetki alanlarına sınırlama getirecek roller üstlenmeleri, çok uluslu şirketlerin hâkimiyet alanlarını genişletmesidir.

Küreselleşmeye getirilen farklı yaklaşımlar olumlayıcı ve eleştirel renklere sahiptir. Küresel kapitalizm yaklaşımı, kapitalizmin dünya yüzeyinde yaygınlaştırdığı ve daha esnek ve parçalı (flexible) üretim biçimlerine, global düzlemde Pazar kurallarının uygulanmasına vurgu yaparken David Harvey gibi düşünürler bunu kapitalist ekonominin yayılmacı ihtiyaçlarının bir sonucu olarak sömürgecilik biçimi olarak tanımlamışlardır.

Kültürel planda oluşan küreselleşme, Ritzer'in *McDonaldlaşma*, Featherstone'un *Amerikanlaşma*³⁸, Jameson'un küresel kültürün standartlaştırması³⁹ eleştirisi teorileri üzerinden kurulmuş ve temelde kitle iletişim araçlarının *tektipleştirici*⁴⁰ özelliklerine vurgu yapılmıştır.

³⁴ A. Mazrui, "Globalization: Homogenization or Hegemonization", *The American Journal of Islamic Social Science*, Cilt: 15, Sayı: 3, 1998, s. 3.

³⁵ Fahrettin Altun, "Küreselleşme: Söylem ve Gerçek", *Tezkire*, Yıl:9, Sayı: 18, 2000-2001, s.92-98.

³⁶ D. Kellner, "Globalization and Postmodern Turn" <http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/253webb.htm> 1997.

³⁷ I. Wallerstein, "Globalization or The Age of Transition? A Long-Term of the Trajectory of the World-System", <http://fcbinghamton.edu/iwtrajws.htm> 1999.

³⁸ Mike Featherstone, "Global and Local Cultures" iç. Jon Bird... (vd.), *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*, Lonra; New York: Routledge, 1996, s. 169-187.

³⁹ Frederick Jameson, "Notes on Globalization as a Philosophical Issue", iç. *The Cultures of Globalization*, Durham, N.C.: Duke University Press, 1998, s. 54-77.

⁴⁰ Fahrettin Altun, a.g.m.

Küresel toplum yaklaşımları ise dünyanın küresel bir köy haline geldiği benzetmesinden hareketle, özünde sürece olumlu bir yaklaşım sergileyip Giddens'in *zaman-uzam diyalektiği*⁴¹ kavramsallaştırmasında görüldüğü gibi modernlik ile küreselleşmeyi özdeşleştirmişlerdir.

Küreselleşmenin kaynaklarının on dokuzuncu yüzyıl Batılı evrensellik anlayışı ve 1945 sonrası modernleşme kuramının bir farklı aşaması olduğu sonucunu çıkartmamızı sağlayacak; modern-bireyin niteliklerine ilişkin ölçütler, eleştirilere rağmen modern-geleneksel ayırımının devam etmesi, modernleşme sürecinde aktif roller alacak uluslararası müdahale mekanizmalarına yapılan vurgu küreselleşme siyaseti içerisinde varlığını sürdürmektedir.

1980'lerin ikinci yarısında tırmanışa geçen Küreselleşmeci söylemler modernleşme kuramında *modernleşmenin* karşılık geldiği yere tekabül etmektedir ve temel kuramımızda olduğu gibi temel bir söylem-gerçek farklılaşmasını bünyesinde barındırmaktadır. 1945 sonrasında 'model' veya 'önder toplum' olarak nitelenen modernleşmeci aktörler, 1960 sonrası getirilen eleştirmenlerce 'emperyalizm' kavramı etrafında 'yeni-sömürgecilik' olarak açıklanmıştı hatırlayacağımız üzere. İşte bu noktada "*Küreselleşme, hem modernleşme kavramına yüklenen pozitif içeriklerden hem de emperyalizm kavramının olumsuz çağrışımlarından arındırılmış, nötr bir kavram olarak sunulmuş, dolayısıyla da işleyen sürecin öznesiz ve kıymeti kendinden menkul bir yapıya sahip olduğu varsayılmıştır.*"⁴² batılı modernleşmenin normatifliği ölçüsünde küreselleşme de kaçınılmaz ve evrensel bir süreç olarak sunulmaya çalışılmaktadır.

Bu anlamda 1940 ile 1970 yılları arasında modernleşme kuramının taşıdığı ulusal kalkınma söylemi, 1980 sonrasında yerini küresel pazarla bütünleşme söylemlerine bırakır⁴³. Reagan'ın temsiliyetindeki Amerikan siyaset pratiğiyle gün yüzüne çıkan söylem; 'kriz yılları' denilen dönemde yaşanan sıkıntılar sonrasında gerek toplumsal teoride gerekse de siyasal alanlarda farklı arayışların, eleştirel söylemlerin yükselmesi neticesinde 'geleneksel' Amerikan yayılcı politikasının gözden geçirilmesi ve 'yeni evrenselci' bir tutumun öne çıkmaya başlamasının ürettiği bir pratiktir. Küreselleşme pratiğinin modernleşme kuramından farklı en temel özelliği, özelde Amerikan genelde Batı dünya siyasetinin görünmez kılınması, sürecin doğal bir işleyiş olarak sunulması ve öznenen arındırılmaya çalışılmasıdır.⁴⁴

⁴¹ Anthony Giddens, "I (Introduction...)" iç. *The Consequences of Modernity*, Cambridge, UK: Polity Press, 1995, s.1-54.

⁴² Fahrettin Altun, a.g.m.

⁴³ P., McMichael, *Development and Social Change: A Global Perspective*, P. Forge Pr., T. Oaks, 1996, s. 135.

⁴⁴ J. Arnason, "Ulusçuluk, Küreselleşme ve Modernlik", çev., M. Küçük, *Birikim*, Sayı: 49, 1993, s. 37.

Fakat bir devam olması ölçüsünde Küreselleşme siyaseti, Amerikan hegemonyasının ürettiği bir pratik olarak, ısrarla vurgusunu yaptığı farklılaştırmalar, çoğullaştırmalar ve melezleştirmeler üzerinden örgütlenen bir siyaset etrafında aslında tek tipleştirici mekanizmalar ortaya koymaktadır.⁴⁵

Ve bu mekanizmanın ve söylemin kendi gerçeği üzerinden oluşturmaya çalıştıkları konusunda son olarak değinilecek nokta ise şudur: Tıpkı sömürgecilik döneminin evrimci yaklaşımının ‘Öteki’ni kaynaklarının Batılı kullanıma açık olduğu barbar ve ilkel olarak nitelmesi, modernleşme kuramının evrenselcilik yaklaşımı içerisinde tanımlama ve yönetme erkine sahip olma mekanizmasını az gelişmiş ve uluslar arası mekanizmaların yardımı yoluyla Batılı gelişme seviyesine ulaşabilecek olarak tanımlaması gibi ve bu nitelme ve tanımlamalar yoluyla ‘öteki’nin kendine ait pratiklerini, oluşturduğu alternatifleri ve başkaldırımlarını yok etmenin kendince ve üretilen söylem içerisinde meşru yollarını oluşturması gibi; küreselleşme içerisinde oluşan toplumsal ve toplumlararası alternatif iktidar mekanizmaları da *nativist* hareketler başlığı altında sınıflandırılmak ve sınırlandırılmak istenmektedir. Toplumsal ve siyasal arenada öznesiz, günahsız ve nötr gösterilmeye çalışılan bu kavram, bu haliyle, dünya sistemine hakim iktidar mekanizmalarının dışında veya karşısında yer alan her oluşumu geçersiz ve gerekçesiz kılma çabasıdır⁴⁶.

SONUÇ YERİNE:

1945’li yıllardan bu yana sosyal bilimler disiplinleri içerisinde geliştirilen yaklaşımların ortodoks bir çizgiyi takip ettiklerini, Batılı değerlerin savunusunu ve bu değerler adına sömürüyü doğrudan olmayan yollarla geliştirdiklerini iddia etmekte olan bu satırlara, üretilen sosyal bilim pratiklerinin ve onları oluşturanların bu denli siyasi algılanamayacağı eleştirisi getirilebilir. Bu noktaya Hayriye Erbaş’ın verdiği cevabı getirerek bu çalışmaya son vermek istiyorum:

“Tüm bu siyasal süreçlere karşın, gelişme tartışmalarını yürüten yada modernleşme kuramının üretilmesinde rol alan düşünürlerin entelektüel yada duygusal kaygıları ile bir bütün

⁴⁵ Robertson’un da belirttiği gibi, küreselleşme, yalın ve mekanik bir homojenleştirme eşliğinde örgütlenmekle kalmamakta, çeşitli yerelliklerden beslenerek onları evrensel alanlara taşımaktadır. Bu yerel formlarla küresel işleyişin birleştirilmesi sonucu *glocalization* adı verilen süreç açığa çıkmaktadır. Kavram ve süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., R. Robertson, “Glokalleşme: Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik”, çev., Y. Aktay, A. Topçuoğlu, iç., *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Der., A. Topçuoğlu, Y. Aktay, Vadi Yay., Ankara, 1996, s. 118-121. (Altun, 2000-2001).

⁴⁶ Fahrettin Altun, a.g.m.

olarak bu tartışmaların denk geldiği siyasal anlamın birbirinden farklı olduklarını belirtmek gerekmektedir. Düşünürün politik bir gerekçe ile hareket edip etmemesi ile onun ürettiklerinin politik bir anlama yada pratiğe dönüşüp dönüşmemesi birbirinden farklı şeylerdir. Gelişme kuramlarının gündeme gelmesinde, dünya çapında yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, dünya yüzündeki eşitsizliklerin çözümlenip yaşanan sefaletlerin tasfiyesini kendilerine kalkış noktası olarak alan kuramcılar olabilir.⁴⁷”

KAYNAKÇA

- Abercrombie, N., S. Hill ve Bryan Turner. *Dictionary of Sociology*, Penguin Books, Londra, 2. bsk., 1988.
- Altun, Fahrettin. “Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu”, *Divan: İlmî Araştırmalar*, Sayı: 8, 2000, s. 123-186.
- Altun, Fahrettin. *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Yöneliş Yay., İstanbul, 2002.
- Altun, Fahrettin. “Küreselleşme: Söylem ve Gerçek”, *Tezkire*, Yıl: 9, Sayı:18, 2000-2001.
- Arnason, J. “Ulusçuluk, Küreselleşme ve Modernlik”, çev., M. Küçük, *Birikim*, Sayı: 49, 1993.
- Erbaş, Hayriye. “Gelişme Yazını ve Geleceği”, *Doğu Batı*, sayı:8, Ankara, 1999.
- Featherstone, Mike. “Global and Local Cultures” iç. Jon Bird... (vd.), *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*, Lonra; New York: Routledge, 1996.
- Giddens, Anthony. “I (Introduction...)” iç. *The Consequences of Modernity*, Cambridge, UK: Polity Press, 1995.
- Groth, Alexander J. *Major Ideologies. An Interpretative Survey of Democracy, Socialism and Nationalism*. John Willey Pr., New York, 1971.
- Harrison, David. *The Sociology of Modernization and Development*, Routledge Pr., Londra ve New York, 1988.
- Jameson, Frederick . “Notes on Globalization as a Philosophical Issue”, iç. *The Cultures of Globalization*, Durham, N.C.: Duke University Press, 1998.
- Kellner, D. “Globalization and Postmodern Turn”
<http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/253webb.htm> 1997.
- Kinloch, G. C. *Sociological Theory, Its Development and Major Paradigms*, McGraw-Hill Pr., New York, 1977.

⁴⁷ Hayriye Erbaş, “Gelişme Yazını ve Geleceği”, *Doğu Batı*, sayı: 8, Ankara, 1999, s.13.

- Kissinger, Henri. *Diplomasi*, çev.: İbrahim H.Kurt, TİB Kültür Yay., İstanbul, 3. Bsk., 2002.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999.
- Mazrui, A. “Globalization: Homogenization or Hegemonization”, *The American Journal of Islamic Social Science*, Cilt: 15, Sayı: 3, 1998.
- McMicheal, P. *Development and Social Change: A Global Perspective*, P. Forge Pr., T. Oaks, 1996.
- Parsons, Talcott. “The Present Status of ‘Structural Functional’ Theory in Sociology”, iç.: *The Idea of Social Structure: Papers in Honour of Robert K. Merton*, Der.: Lewis A. Coser, Harcourt Brace Jovanovich Pr., New York, 1975.
- Poole, Ross. *Ahlak ve Modernlik*, çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993.
- Robertson, Ronald. “Glokalleşme: Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik”, çev., Y. Aktay, A. Topçuoğlu, iç., *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Der., A. Topçuoğlu, Y. Aktay, Vadi Yay., Ankara, 1996.
- Sugar, Peter F. “Economic and Political Modernization: Turkey”, iç., *Political Modernization in Japan and Turkey*. Der: Robert E. Ward ve Dankwart A. Rustow, Princeton University Pr., New Jersey, 1964. makalenin yayımlanmamış çev: Burcu Koçoğlu.
- Touraine, Alain. *Modernliğin Eleştirisi*, çev.: Hülya Tufan, YKY, 2. Bsk., 2000.
- Wallerstein, Immanuel. “Globalization or The Age of Transition? A Long-Term of the Trajectory of the World System”, <http://fcbinghamton.edu/iwtrajws.htm> 1999.